

Article No. 327

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.10>

Artykuł badawczy / Research article

Dziedzina nauk humanistycznych / Humanities

Dyscyplina naukowa: językoznawstwo / Discipline of science: linguistics

Copyright © 2024 SRG and W. Dudzińska and Y. Fedorushkov ¹

Citation:

Fedorushkov, Y., Dudzińska (Grązik), W. (2024). Prolegomena do parametryzacji ekwiwalentów kontekstowych i słownikowych w bitekście polsko-rosyjskim: wymiar lakunarności (na przykładzie utworu gatunku fantasy).

Studia Rossica Gedanensia, 11: 189–209. DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2024.11.10>

PROLEGOMENA DO PARAMETRYZACJI EKWIWALENTÓW KONTEKSTOWYCH I SŁOWNIKOWYCH W BITEKŚCIE POLSKO-ROSYJSKIM: WYMIAR LAKUNARNOŚCI (NA PRZYKŁADZIE UTWORU GATUNKU FANTASY)²

*YURY FEDORUSHKOV

**WERONIKA DUDZIŃSKA (GRĄZIK)

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University, Poznań
Wydział Neofilologii / Faculty of Modern Languages and Literatures
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskich / Institute of East Slavic Studies
Al. Niepodległości 4, 61-784, Poznań, Polska / Al. Niepodległości 4, 61-784, Poznań, Poland

*Corresponding Author e-mail: jered@amu.edu.pl

**Corresponding Author e-mail: veronikagrazi@gmail.com

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9433-0956>

**ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8534-3365>

(nadesłano / received 13.05.2024; zaakceptowano / accepted 19.07.2024)

¹ This is an Open-Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Languages [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny].

² Wkład procentowy autorów w powstanie publikacji przedstawia się następująco: 51% Y. Fedorushkov, 49% W. Dudzińska (Grązik). Koncepcja i aparat metodologiczny – Y. Fedorushkov.

Abstract

Prolegomena to the parameterization of contextual and dictionary equivalents in Polish-Russian bitext: the dimension of lacunarity (exemplified with a fantasy genre work)

The article deals with lacunarity within the research of Polish-Russian bitext (BTXT) and directing this research to the field of self-learning systems. It defines the phenomenon of lacunarity and presents the types of BTXT lacunas. The analysis was conducted on 30 BTXT of type {sentence X L1||sentence X L2} retrieved from Andrzej Sapkowski's novel *Warriors of God* and its Russian translation by Yevgeny Vaysbrot. The fundamental parameter of the analysis is the asymmetry between L1 and L2 within the criterial features: type of connotation, belonging to the functional style, phraseme/non-phraseme, hapax, summary/asummary meaning, distribution of components, metaphoricality/non-metaphoricality, lexical meaning of components, belonging to the class of paroemia. Lacunarity is understood as the absence of a particular feature or the sum of features in sentence X of L2 toward sentence X in L1. Such lacunarity is identified with asymmetry. The parameterization results of lacunarity-based asymmetry show that parameterization and BTXT tagging can have modular properties, which, in turn, can serve to train a neural network for a deeper (automatic, non-manual) analysis of more parallel texts. The study focused most attention on phrasemes (FR) – collocations and idioms.

Keywords: lacunarity, parallel text, tagging, machine learning.

Abstrakt

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu lakunarności w badaniach nad polsko-rosyjskim bitekstem (BTXT) i powiązaniu tych badań z dziedziną systemów uczących się. Zdefiniowano, czym jest zjawisko lakunarności i jakie są rodzaje luk w BTXT. Analizę przeprowadzono na trzydziestu BTXT typu {zdanie X L1||zdanie X L2} zaczerpniętych odpowiednio z powieści Andrzeja Sapkowskiego *Boży wojownicy* i jej rosyjskiego przekładu *Божьи воины* autorstwa Jewgienija Wajsbrota. Podstawowym kryterium analizy jest asymetria między L1 (np. zdaniem w języku polskim) i L2 (np. zdaniem w języku rosyjskim) w ramach serii parametrów: typ konotacji, przynależność do stylu funkcjonalnego, frazem/niefrazem, hapaks, znaczenie sumaryczne/asumaryczne, dystrybucja komponentów, metaforyczność/niet metaforyczność, znaczenie leksykalne komponentów, przynależność do klasy paremii.

Lakunarność rozumiana jest jako brak określonej cechy lub sumy cech w zdaniu X w L2 w stosunku do zdania X w L1. Taka lakunarność jest utożsamiana z asymetrią cech. Wyniki parametryzacji wspomnianej asymetrii świadczą, że parametryzacja i tagowanie BTXT mogą mieć właściwości modularne, co z kolei może służyć do trenowania sieci neuronowej, tj. do głębszej (automatycznej, niemanualnej) analizy więk-

szej liczby równoległych tekstów. W badaniu najwięcej uwagi poświęcono frazomom (FR) – kolokacjom i idiomom.

Słowa kluczowe: lakunarność, bitekst, tagowanie, uczenie maszynowe.

Wprowadzenie

Badania opisane w niniejszym artykule są kontynuacją metodyki zaprezentowanej w monografii *Adaptacja warsztatu leksykograficznego do automatyzacji rozpoznawania frazemów w systemie uczącym się. Na przykładzie konstrukcji werbo-nominalnych języka rosyjskiego* (Fedorushkov 2019). Tytułowy warsztat jest szeroko omawiany przede wszystkim w Sekcji Językoznawczej Wschodniosłowiańskiego Koła Naukowego działającego przy Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także na seminarium magisterskim prowadzonym przez Yurego Fedorushkova w latach 2020–2024. Wynikiem współpracy sekcyjnej oraz seminarystycznej jest praca magisterska Weroniki Grąziak *Zjawisko lakunarności i hapax legomenon w równoległych tekstach polsko-rosyjskich – na materiale powieści A. Sapkowskiego „Boży bojownicy”* obroniona w roku 2022. Ogół strategii badawczych w stosunku do monotekstu (tekstu w jednym języku naturalnym) określany jest jako SARWKF (System automatyzacji rozpoznawania wielowyrzowców w kluczu frazematycznym). Algorytmy analityczne w obrębie SARFKW udostępnione są w wymienionej powyżej publikacji. Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie jednego z poruszonych w niej wątków – możliwości automatyzacji ekscerpcji ekwiwalentów kontekstowych (w sprawie terminu patrz niżej) o cechach formulicznych tym razem nie z monotekstu, lecz z tekstu równoległego.

Cykle SARWKF w zakresie monotekstów powiązane są z innymi cyklami prakseologicznymi (CP) prowadzącymi do utworzenia *Systemu automatyzacji rozpoznawania translatemów frazematycznych w bitekście* (SARTFB), tj. systemu skierowanego na tekst zespolony (tj. urównoleglony) w dwóch językach na poziomie zdań. Innymi słowy, CP w obrębie SARWKF oraz CP w SARTFB charakteryzują się logicznym następstwem, a ponadto stanowią Główną Ścieżkę Cykli Prakseologicznych (GŚCP). Przewidujemy, że efektem końcowym GŚCP będzie możliwość przeprowadzenia automatycznej ekscerpcji formulicznych lub nieformulicznych par przekładowych polsko-rosyjskich o określonej konstrukcji morfoskładniowej.

Przestawiona tu metoda badawcza dotyczy kontynuacji jednego z CP, poświęconego wykorzystaniu sieci neuronowej w celu uruchomienia zaawansowanej, „matematycznie subtelnej”, ekscerpcji, tj. ekscerpcji polegającej na wychwyceniu fizycznych bytów (wyrazów oraz frazemów ulokowanych w tekście) nie tylko z uwzględnieniem parametrów graficznych, semantycznych (np. znaczenia morfemu), lecz także parametrów wyrażalnych jedynie matematycznie – *metaforyczności* (por. Mykowiecka et al. 2018) oraz *frazematyczności* (Fedorushkov, Jurkiewicz, Graliński 2018; Fedorushkov 2019). Uchwycenie tych parametrów przez zaawansowaną sieć neuronową³ jest moż-

³ Dotychczas (por. Fedorushkov et al. 2018, Fedorushkov 2019) wykorzystano sieć typu *skip-gram* o nazwie Word2vec, przedstawioną w publikacji Mikolov et al. 2013.

liwe, choć sieć neuronowa musi być odpowiednio przeszkolona. Jednym z etapów jest szkolenie z pomocą przygotowanego wcześniej tekstu przykładowego sparametryzowanego przez lingwistę. Taki tekst określamy jako *surowiec celowy*. Surowiec ten musi być w pełni otagowany, tzn. oznaczony. Wprowadzamy do niego odpowiednie znaczniki, tzw. *tagi*. Otagowany surowiec jest kilkuwymiarowym (opartym na kilku cechach semantyki dystrybucyjnej), matematycznie wyrażonym zbiorem wektorów. Sieć neuronowa naśladuje wskazane cechy matematyczne surowca (np. cechy przenośni bądźż asumaryczności), dlatego jesteśmy przekonani, że możemy w pełni automatycznie ekscerpować także nośniki metaforyczności, frazematyczności z dowolnej liczby tekstów percepcyjnie niezbadanych. Surowiec służy wyszkoleniu sieci do rozpoznawania materiału nieznanego. Dokładność ekscerpacji nie musi być stuprocentowa (por. tamże: 215). Wymaga ona jednak dodatkowej optymalizacji i kalibracji. Ponadto w polu widzenia badacza znaleźć się mogą inne cechy wyrazu czy połączenia wyrazowego, które mogą być powiązane z teorią aktów mowy oraz ze pragmatyką tekstu. Na przykład frazemy na tabliczkach w przestrzeni publicznej są nośnikami illokucji. Mówimy tu zatem o stosowaniu dyrektyw wyraźnie eksplicytnych typu *Szanuj zieleni!*, albo implicytnych, np. *Uwaga! Świeżo malowane!*, bądźż *Uwaga! Wysokie napięcie!*.

Osobną kwestią jest sytuacja, gdy brak w L2 odpowiednika względem oryginału lub istnienie odpowiednika kontekstowego totalnie / zupełnie / całkowicie niesymetrycznego. Można wyróżnić następujące nietożsame cechy:

- a) inne leksemy (niż w L1) przy zachowaniu znaczenia asumarycznego (np. *Jestem w rodzinie czarną owcą*. ||| Я – белая ворона в семье. – zob. Luk'anova 2022);
- b) inna konotacja (np. *ironicznie* zamiast *neutralnie*), nieformuliczny analityczny charakter (zamiast frazematycznego, syntetycznie poprawnego i stałego zwrotu, wyrażenia itp.);
- c) sumaryczny charakter komponentów w przekładzie (L2) zamiast asumarycznego w L1, niedokładność znaczeniowa (*On na mnie patrzy takim baraním wzrokiem, kiedy koło mnie przechodzi*. ||| Он смотрит на меня как баран на новые ворота, когда проходит мимо меня – zob. Luk'anova 2022);
- d) całkowity brak (tzw. *pełna lakuna*) odpowiednika – nazwy desygnatu (procesu, obiektu, atrybuty/cechy, fenomenu) w L2.

Brak symetrii w serii lub kombinacji jednej z wymienionych cech stanowi też subcechę. Innymi słowy, *lakunarność częściowa* przejawia się w wielu różnych parametrach – również głębokich i subtelnych. Niemniej jednak uważamy, że lakunarność może być postrzegana jako właściwość parametryzowalna oraz modularna w zdaniu równoległym. Brak parametru może być przecież rejestrowany za pomocą odpowiedniego klasyfikatora. Joanna Szerszunowicz określa lakuny jako „braki w systemie językowym, [...] w jego poszczególnych podsystemach, na przykład leksykalnym czy gramatycznym” (Szerszunowicz 2016: 18–19). Braki na poziomach: gramatycznym i leksykalnym warto odpowiednio poklasyfikować oraz oznaczyć w tekście elektro-nicznym.

Poniżej prezentujemy wdrażanie metody.

Zastosowanie praktyczne metody badawczej

Niniejsze badanie poświęcone jest projektowaniu procesu tworzenia surowca, składającego się nie z jednego ciągłego monotekstu, lecz z tekstu urownoległonego i podzielonego na pojedyncze wersy zawierające układ równoległy: **zdanie_{L1}|||zdanie_{L2}**. – zob. rys. 1.

Strona techniczna metodyki przygotowania bitekstu oraz ustalenia klasyfikacji frazematycznej dla nośników frazematyczności (w L1 oraz L2) omówiona została w publikacji *Prolegomena do tagowania frazemów w równoległym korpusie rosyjsko-polskim (literatura piękna) w aspekcie przekładoznawczym* (Fedorushkov 2018). W środowisku tagowania (np. *brat* funkcjonujący na OS Linux) otagowana para zdań równoległych ma następującą postać:

Rys. 1. Otagowany translatem jako jednostka bitekstowa: zdanie L1 ze znaczeniem X_1 |||zdanie L2 ze znaczeniem X_1 w jednym wersie.

Źródło: opracowanie własne – Y.F.

Opis tworzenia lingwistycznej parametryzacji surowca zawężamy do nietrywialnego i newralgicznego punktu, jakim jest zjawisko asymetrii w tekstach równoległych, bazujące na braku (całkowitym lub zastępowalnym) ekwiwalentu kontekstowego w L2 względem bytu tekstowego w L1. Asymetria taka nazywana jest *luną międzyjęzykową* (Dun' 2007: 135), a samo zjawisko – *lakunarnością*. Analizę parametryzacyjną przeprowadzono na trzydziestu zdaniach równoległych, tj. bitekstach (BTXT) polsko-rosyjskich, które następnie poddano ostatecznej interpretacji. Samą analizę parametryzacyjną zademonstrujemy na podstawie siedmiu BTXT.

Tekst oryginalny w L1 to powieść Andrzeja Sapkowskiego *Boży bojownicy* w oryginalnym języku polskim oraz dopasowany na zasadzie zdanie_{L1}|||zdanie_{L2} przekład na język rosyjski (L2) autorstwa Jewgenija Wajsbrota. Należy doprecyzować, że w materiale badawczym mamy do czynienia z dwoma idiolektami, tj. autora powieści oraz tłumacza.

W tabeli 2 proponujemy tagi dla próbek zespolonych (pojedynczych par bitekstowych) w celu utworzenia fragmentu surowca szkoleniowego dla sieci neuronowej.

Cel badań

Głównym celem artykułu jest przedstawienie metody wykorzystywanej w opisanym badaniu. Jej scharakteryzowanie wiąże się z ontyczną konkretyzacją parametrów i ich realizacją za pomocą odpowiednich tagów wprowadzanych do szkoleniowego surowca tekstowego (tj. celowego). Otagowany materiał stanowi więc „materię dydaktyczną” do przeszkolenia sieci neuronowej. Chcielibyśmy przedstawić różnorodne

sytuacje asymetrii, w szczególności przypadki skrajne (zob. tab. 1), gdy mamy do czynienia z pełną symetrią, a więc lakunarnością na poziomie zerowym ($L=0$ w kolumnie L – zob. tamże), bądź też z „mocną” asymetrią sygnalizującą lakunarność (np. $L=8$). Braki w symetrii znajdujemy aż na podstawie ośmiu różnych parametrów. Metodę wyeksponujemy jedynie na niewielkiej próbce składającej się z siedmiu BTXT (zob. podrozdział *Przykłady bitekstów A–G*). Wskażemy kolejny etap możliwego przygotowania pojedynczego BTXT jako potencjalnego surowca w obrębie SARWKF. W kolumnie N/L odnotowujemy status nieobecności (N) lub obecności (L) parametru lakunarnego.

Tabela 1. Parametry lakunarne.

N/L	A-J	L	Odpowiedniki kontekstowe (translatemy) – przykłady
Stan N	A.	$L=0$	jak na dłoni как на ладони
Stan L	B.	$L=1$	w hospicjum в больнице
	C.	$L=2$	jak pustynny wicher как пустынный самум
	D.	$L=3$	przyganiał kocioł garnkowi чья бы корова мычала, а [ваша] б молчала
	E.	$L=4$	lekką ręką запросто
	F.	$L=5$	malowniczo zwisa придает [им] шарма
	G.	$L=6$	na odlew с размаха
	H.	$L=7$	--- w naszym materiale nie figuruje ---
	I.	$L=8$	--- w naszym materiale nie figuruje ---
	J.	$L=9$	--- w naszym materiale nie figuruje ---

Źródło: opracowanie własne – Y.F.

Parametrów lakunarnych w parze transland/translat może być wiele, dlatego że połączenie wyrazów w języku L1 ma wiele różnych cech (obecność konotacji, przynależność do stylu etc.), natomiast brak cechy jest równie istotną informacją i należy ją odnotować. Zestawienie połączenia wyrazowego w L1 z odpowiednikiem L2 powoduje mnożenie kombinacji cech parametrów lub ich braki w L1 oraz L2. W badaniu ograniczamy się do poniższych parametrów:

- A. konotacja – tożsamość konotacyjna translandu i translatu;
- B. styl – przynależność do tego samego stylu funkcjonalnego;
- C. frazematyczność – przynależność do klasy kolokacji lub klasy idiomów;
- D. hapaksowość – unikatowość idiolektałna translandu lub translatu;
- E. znaczenie sumaryczne komponentów;
- F. dystrybucja komponentów w translacie i translandzie;
- G. metaforyczność – obecność przenośni;
- H. tożsamość metaforyczna;
- I. znaczenie poszczególnych komponentów;
- J. przynależność do klasy paremii.

Na przykład asymetrię na poziomie stylu (w L1 styl X, w L2 styl Y) traktujemy jako lakunarność na poziomie parametru B. w L2. Do tak rozumianego BTXT wprowadzamy odpowiednie tagi, tj. klasyfikatory dla wymienionych parametrów (por. tab. 3). Uwzględnienie tych klasyfikatorów pozwala określić, w których parametrach przejawia się symetria. Dzięki temu zabiegowi uzyskaliśmy pary przekładowe: od ekwiwa-

lentów słownikowych do par kontekstowych wykazujących się asymetrią, ujawniającą lakunarność, co z kolei umożliwia wyeksponowanie osobliwości idiolektu autora powieści oraz strategii przekładu zastosowanych przez tłumacza.

W dalszej części artykułu umieszczamy przykłady takich asymetrii w tabelach z odpowiednimi kwalifikatorami (tagami) odnoszącymi się do poszczególnych parametrów. Przykłady dotyczą jedynie parametrów A–G.

Parametr *k o n o t a c j a* wskazuje na emocjonalne nacechowanie badanych jednostek. W analizowanych przykładach ma ona przeważnie charakter *neutralny* bądź *pejoratywny*. Rozbieżność w ramach danego parametru świadczy o zatarcu specyficznego kolorytu języka oryginału i zniekształceniu pierwotnego wydźwięku tekstu. W takiej sytuacji, zależnie od intencji w tekście wyjściowym, mamy do czynienia albo ze złagodzeniem, albo wzmocnieniem wypowiedzi.

Przynależność do odpowiedniego stylu funkcjonalnego, podobnie jak przy uprzednim parametrze, można powiązać ze specyfiką oryginalnego tekstu utworu, a co za tym idzie – wypowiedzi bohaterów powieści Sapkowskiego. Bardzo ważna jest charakterystyka językowa bohatera w narracji, gdyż w implicytny sposób ma wpływ na kreowanie w wyobraźni czytelnika wirtualnej osobowości danego bohatera. W związku z tym zastosowanie w języku przekładu wariantu niewłaściwego pod względem stylistycznym może być uznane za błąd.

Specyfika analizowanego tekstu L1 polega na obecności obiektów o naturze formułicznej (por. Grabowski 2018), przede wszystkim tzw. *frazemów* (Chlebda 1991) – idiomów oraz kolokacji. Rozpatrując adekwatność kontekstową w tekstach równoległych, zwróciliśmy uwagę na *f r a z e m a t y c z n o ś ć*, a więc przynależność poszczególnych translatów i translandów do klasy kolokacji lub klasy idiomów – jednostek języka spełniających warunek konstytutywny frazematyczności, a mianowicie: odtwarzalność połączenia wyrazowego mającego lub niemającego charakteru figuratywnego. Ustaliliśmy, że idiolekt tłumacza cechuje częste sprowadzanie frazematycznego translandu w L1 do prostszych analitycznie wyrażeń i zwrotów w translacie. Frazem w L1 może być zrealizowany w przekładzie L2 jako wyrażenie należące do klasy swobodnie łączących się (tzw. *nieprefabrykowanych* – por. Pęzik 2018) połączeń wyrazowych, chociaż w języku docelowym (L2) istnieją ekwiwalenty frazematyczne, które zarówno znaczeniowo, jak i stylistycznie są symetryczne wobec translandu w L1. Należy dodać, że czynnik idiomatyczności wiążemy z kolei z nasyceniem utworu (oraz przekładu) metaforycznością, która wpływa na obrazowość języka utworu i wzmacnia jego walory estetyczne, artyzm. Brak przeniesienia owego parametru na grunt L2 zubaża oryginał i zmienia stylizację języka utworu w L2, co wydatnie wpływa na powstanie luki, czyli lakuny translatawej w obrębie parametru H.

Proponowana klasyfikacja obejmuje również określenie statusu *h a p a k s o w o ś c i*, czyli bycia/niebycia hapaksem, tj. słowem unikalnym, użytym w danej sytuacji tylko raz (zob. Achmanowa 2007: 95). Zazwyczaj powieść fantastyczno-historyczna zawiera wiele hapaksów autorskich.

Kolejnym parametrem związanym z nacechowaniem stylistycznym i ekspresywnym jest *z n a c z e n i e s u m a r y c z n e k o m p o n e n t ó w*, które może być oryginalne, tożsame, uwypuklone lub niewypuklone. Dana klasyfikacja znaczeń bazuje w pewnym stopniu na podziale lakun/luk, sformułowanym przez Joannę Szerszuno-

wicz w pracy *Lakunarne jednostki wielowyrzowe w perspektywie międzyjęzykowej*: „wyodrębnić można luki eksplicytne, percypowane przez odbiorcę jako dziwne zjawiska wymagające interpretacji, oraz luki implicytne, które są niezauważane przez odbiorcę” (Szerszunowicz 2016: 24). Takie ujęcie problemu pozwoliło stwierdzić, iż luki eksplicytne przekładają się na jednostki uwypuklone, a luki implicytne – na niewypuklone. Mamy tu bowiem do czynienia z wyrażeniami o różnej intensyfikacji stylistycznej, które z łatwością można zróżnicować i wyodrębnić poprzez zestawienie bitekstów w L1 i L2. Znaczenie oryginalne jest z kolei znaczeniem wyjściowym, czyli odpowiadającym translandowi, a znaczenie tożsame to identyczne pod względem leksykalnym znaczenie translatu. Uwypuklone względem neutralnego tekstu wyjściowego wyrażenia w języku przekładu mogą wiązać się niekiedy ze zjawiskiem konkretyzacji (zob. przykład BTXT-C – tab. 5), jak również z brakiem identycznego przekazu informacji przez tłumacza w języku L2.

D y s t r y b u c j a, czyli kolejność komponentów w translacie i translandzie, jest parametrem najbardziej narażonym na asymetrię nawet w językach pokrewnych. Związana jest ona z różnicami systemowymi języków, z inną percepcją rzeczywistości, odmiennym językowym obrazem świata, a więc i generowaniem różnorodnych obrazów i skojarzeń. Badane jednostki wywodzą się z rodziny języków słowiańskich i w niektórych przypadkach dystrybucja komponentów jest tożsama (zob. przykład BTXT-A – tab. 3). Istnieją jednak przypadki, gdy to samo znaczenie przekazywane jest za pomocą innych środków i wówczas dystrybucja komponentów ulega zmianie (zob. przykład BTXT-D – tab. 6).

Znaczenie poszczególnych komponentów jest parametrem, umożliwiającym rozstrzygnięcie poprawności semantycznej pośród badanych par przekładowych. Pozwala ona na ujawnienie fałszywych przyjaciół tłumacza (*faux amis*), które przyczyniają się do zmiany kontekstu i w konsekwencji prowadzą do błędnej interpretacji fragmentu utworu lub jego większej części przez odbiorcę.

Nietrudno stwierdzić, że idiolekt Andrzeja Sapkowskiego nasycony jest idiomami (metaforyzmami), frazeologizmami i przysłowiami. Dlatego też przy analizie bitekstu wzięliśmy pod uwagę p r z y n a l e ż n o ś ć wybranych translandów i translatów d o k l a s y p a r e m i i (parametr J). W większości konteksty w L1 i w L2 pokrywają się. Należy jednak zaznaczyć, iż na asymetrię mogą wpływać specyficzne realia narodowe oraz różnice historyczno-kulturowe. Dotyczy to asymetrii na poziomie tego samego parametru. W tabelach 3–9 takie pokrywanie się oznaczamy literą S w środkowej kolumnie S/A.

Materiałem dla opisu metody posłuży studium przypadku, tj. konkretne przykłady bitekstów (A–G), które poddaliśmy głębokiej parametryzacji pod względem asymetrii/braku parametrów z przydzielonymi tagami:

Tabela 2. Klasyfikatory (tagi) dla parametrów, w których przejawia się lakunarność.

Nazwa parametru	Tag	Odmiany parametru	Tag asymetryczny
konotacja (tożsamość konotacyjna)	{K}	NEU (‘neutralna’)	PEJ (‘pejoratywna’)
styl (przynależność do tego samego stylu)	{S}	LIT (‘literacki’)	POT (‘potoczny’)
frazematyczność (przynależność do klasy kolokacji lub klasy idiomów);	{FR}	FR_I (‘idiom’) FR_K (‘kolokacja’)	NON_FR (‘nie jest frazemem’)
hapaksowość	{H}	H (‘obecność hapaksu’)	NON_H (‘brak hapaksu’)
znaczenie: sumaryczność komponentów	{ZS}	OR (‘oryginalne’), NUW (‘nieuwpukłone’)	NOR (‘nieoryginalne’), UW (‘uwpukłone’)
dystrybucja komponentów w translacie i translandzie	{D}	OR (‘oryginalna, tożsama’)	NOR (nieoryginalna, różni się, inna’)
metaforyczność (obecność przenośni), tożsamość metaforyczna	{M}	M (‘obecność metafory’)	NON_M (‘brak metafory’)
znaczenie poszczególnych komponentów	{ZK}	OR (‘jak oryginalne’, ‘tożsame’)	NOR (‘bliskie albo różni się’)
przynależność do klasy paremii	{P}	P (‘stanowi paremię albo część paremii’)	NON_P (‘nie odnosi się do paremii’)

Źródło: opracowanie własne – Y.F.

Pojedyncza analiza przykładów została uporządkowana w osobnej dwuwiersowej tabeli z wymienionymi parametrami. Niektóre nazwy i powtarzające się charakterystyki zostały przez nas skrócone. Kolumna środkowa przeznaczona została dla głównej osi pojedynczego analizy badawczego – S/A. W ten sposób sygnalizujemy, że określony parametr w translacie jest tożsamy z oryginałem (skrót „S” oznacza symetrię), różni się albo nie istnieje (A – asymetria).

Poniżej przedstawiamy przykłady A–G charakteryzujące się różnymi stanami w obrębie symetrii/asymetrii parametrów.

Przykłady bitektów A–G

W niniejszym podrozdziale opisujemy metodę analityczną, przyjmując za punkt wyjścia konkretne pary translandowo-translatowe w tabelach porównawczych (tab. 3–9, przykłady A–G). Struktura kompozycyjno-parametryzacyjna w tabelach jest uniwersalna. Algorytm opisu przykładów jest następujący: dokonywane jest wstępne zestawienie i porównanie znaczeń badanych jednostek w L1 i L2 w oparciu o ich

słownikowe definicje. Pozwala to określić wstępny stopień tożsamości znaczeniowej odpowiedników kontekstowych lub jej brak, a poprzez dokładną parametryzację (zob. tab. 1) zweryfikować, na jakich poziomach lakunarność intensyfikuje się najbardziej oraz które pary przekładowe stanowią silne ekwiwalenty (warianty symetryczne pod względem frazematyczności, metaforyczności itd.). Lewą (translandową) i prawą (translatową) część będziemy określać jako *lewy* lub *prawy ekran* bitekstu. W pierwszej i ostatniej kolumnie mamy do czynienia z kontekstem translandowym (K.PL) i translatowym (K.RU). W kolumnie TD dodatkowo wyróżniono obiekt translandowy porównywalny w ramach konkretnego parametru do translatu translatowej (kolumna TT). W kolumnie P.PL oraz P.RU figurują skróty parametrów. W czwartej i szóstej kolumnie umieszczono charakterystyki parametru translandu (KD.PL) i tego samego parametru translatu (KD.RU). Widzimy, że środkowa kolumna (S/A) łączy ekrany bitekstu. Można zatem sprecyzować typ lakunarności, opierając się na znacznik A, lub zaobserwować brak asymetrii w ramach określonego parametru (tj. S).

Przykład BTXT-A

Tabela 3. BTXT: jak na dłoni|||как на ладони.

K.PL	TD	P.PL	KD.PL	S / A	KD.RU	P.RU	TT	K.RU
Nagle cel ich drogi stał się widoczny. Widoczny *jak na dłoni.	*jak na dłoni	K	NEU	S	NEU	K	**Как на ладони	И вдруг возникла цель их пути. **Как на ладони.
		S	LIT, POT	S	LIT, POT	S		
		FR	FR_I	S	FR_I	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, NUW	S	OR, NUW	ZS		
		D	OR	S	OR	D		
		M	M	S	M	M		
		ZK	OR	S	OR	ZK		
P	NON_P	S	NON_P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

Przywołana para bitekstowa stanowi konfrontację dwóch tożsamyh wyrażzeń, a potwierdzeniem są ich objaśnienia słownikowe. Zgodnie z polskojęzycznym źródłem leksykograficznym fraza *jak na dłoni* odnosi się do czegoś, co zostało ujęte „wyraźnie, w sposób widoczny, oczywisty” (Doroszewski 1958, online). Analogiczną interpretację podaje nam źródło rosyjskojęzyczne z zaznaczeniem, iż wyrażenia *как на ладони* używa się wówczas, gdy mówi się «о том, что хорошо видно; совершенно ясно» (Ożegov, Švedova 2006, online), czyli o tym, co jest dobrze widoczne, jasne.

W przykładzie BTXT-A symetria przejawia się na poziomach wszystkich klasyfikatorów, począwszy od parametru oznaczającego konotację, a skończywszy na paremii. Przykład BTXT-A jest egzemplifikacją silnej ekwiwalencji, czyli S_Q (*strong equivalence*), czego potwierdzeniem jest lakunarność równa zero. Okazuje się, że w przypad-

ku L=0 odpowiednik kontekstowy w L1 jest także ekwiwalentem, tj. odpowiednikiem słownikowym⁴.

Przykład BTXT-B

Tabela 4. BTXT: w hospicjum|||в больнице.

K. PL	TD	P. PL	KD. PL	S/A	KD. RU	P.RU	TT	K. RU
Choć *w hospicjum śniadał i głodu nie czuł, nie opanował się – w pierwszej z brzegu piekarni kupił dwie świeżutkie bułki.	*w hospicjum	K	NEU	S	NEU	K	**в больнице	Хоть **в больнице он позавтракал и голода не чувствовал, но не удержался и в первой же пекарне купил две свежайшие булки.
		S	POT	S	POT	S		
		FR	NON_FR	S	NON_FR	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, UW	A	OR, NUW	ZS		
		D	OR	S	OR	D		
		M	NON_M	S	NON_M	M		
		ZK	OR	S	NOR	ZK		
P	NON_P	S	NON_P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

W L1 znajduje się wyraz *hospicjum*, który możemy rozwinąć w następujący sposób: „1. ośrodek dla nieuleczalnie chorych; 2. daw. gospoda; 3. daw. stacja dla uczącej się młodzieży” (*SJP PWN*, online). Kontrastuje on wyraźnie z tłumaczeniem *больница* (pol. *szpital*), będącym hiperonimem. Obserwujemy zawężenie znaczenia oryginału. Zgodnie z polską definicją *hospicjum* zawiera komponent nieuleczalności, a więc *hospicjum* nie jest typowym szpitalem. Dlaczego tłumacz użył hiperonimu *больница*, tj. wyrazu oznaczającego miejsce, do którego każdy może się udać w razie choroby, zamiast mniej używanego ekwiwalentu pełnego *хоспис*? Przecież odpowiednik rosyjskojęzyczny pozbawiony został komponentu nieuleczalności, a tym samym odpowiedniej scenarii w wyobraźni odbiorcy. Tłumacz zastosował tu metodę generalizacji. Należy to wyjaśnić rzadkim występowaniem w języku rosyjskim wyrazu *хоспис*. Zabieg ten uważamy jednak za właściwy, tj. taki, który nie deformuje odbioru tekstu utworu. W bitekście tabeli 4 notujemy zatem lakunarność wyrażoną jako $L(RU) = \{ZS\}$, tj. w obrębie znaczenia sumarycznego.

⁴ Por. znaczeniowo tożsame terminy: ekwiwalenty systemowe i ekwiwalenty tekstowe. Zdaniem Wojciecha Chlebda konieczne jest ich odróżnianie (Chlebda 2011: 13).

Przykład BTXT-C

Tabela 5. BTXT: pustynny wicher|||пустынный самум.

K.PL	TD	P.PL	KD. L	S/A	KD.RU	P.RU	TT	K.RU
*(...) przez dłuższy czas Reynevan wędrował Długą Trzidą jak we śnie, objijając się o kramy, pogrążony *w gorących jak pustynny wicher myślach o Nikolectcie.	*w gorących jak pustynny wicher myślach	K	NEU	S	NEU	K	** в жаркие, как пустынный самум мысли	** (...)
		S	POT, LIT	A	LIT	S		Рейневан
		FR	NON_FR	S	NON_FR	FR		долгое время
		H	NON_H	S	NON_H	H		шествовал
		ZS	OR, NUW	A	OR, UW	ZS		по Длинной
		D	OR	S	OR	D		Твиде слово во
		M	NON_M	S	NON_M	M		сне, натыкаясь
		ZK	OR	S	NOR	ZK		на палатки,
P	NON_P	S	NON_P	P	погрузившись **в жаркие, как пустынный самум , мысли о Николетте.			

Źródło: opracowanie własne – W.G.

O ile w poprzednim przykładzie (BTXT-B) mieliśmy do czynienia z generalizacją, o tyle bitekst w tabeli 5 związany jest ze zjawiskiem odwrotnym – konkretyzacją. K.PL zawiera transland *pustynny wicher* będący częścią porównania, którego zastosowanie umotywowane było prawdopodobnie pobudzeniem wyobraźni odbiorcy. W przykładzie obserwujemy wypuklenie znaczenia oryginału. Zamiast użycia określenia *буря*, *ветер* w L2 posłużono się terminem *самум*, który oznacza: «знойный сухой ветер в пустынях Аравии и Сев. Африки, сопровождающийся песчаными бурями» (*Новый словарь иностранных слов*, por. Bibliografia: Zaharenko et al. 2003, online). *Samum*, który funkcjonuje także w języku polskim, to wiatr charakterystyczny dla arabskich i afrykańskich regionów. W tym wypadku tłumacz zastosował konkretyzację w celu zintensyfikowania obrazowości kontekstu, choć naszym zdaniem nie było to konieczne. Tym niemniej modyfikacja nie wpływa na zmianę pierwotnego sensu tekstu. Wobec powyższego ekwiwalent L2 można uważać za adekwatny. Za pomocą konkretyzacji wyeksponowany został sens porównania «в жаркие, как пустынный самум мысли», dzięki czemu czytelnik lepiej zrozumie jego sens oraz lepiej je sobie wyobrazi. Lakunarność zatem ukryta jest w następujących parametrach: $L(RU) = \{S+ZS\}$.

Przykład BTXT-D

Tabela 6. BTXT: przyganiał tedy kocioł garnkowi|||чья бы корова мычала, а ваша б молчала.

K.PL	TD	P.PL	KD.PL	S/A	KD.RU	P.RU	TT	K.RU
*Przyganiał tedy kocioł garnkowi, ot co.	* Przyganiał tedy kocioł garnkowi	K	NEU	S	NEU	K	** чья бы корова мычала, а ваша б молчала	**В общем, pardon, чья бы корова мычала, а ваша б молчала.
		S	POT, LIT	A	POT	S		
		FR	FR_I	S	FR_I	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, NUW	S	OR, NUW	ZS		
		D	OR	A	NOR	D		
		M	M	S	M	M		
		ZK	OR	A	NOR	ZK		
P	P	S	P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

W trakcie analizy par kontekstowych napotkaliśmy zwroty o różnym sposobie obrazowania lecz symetryczne pod względem przynależności do klasy paremii (P) (i jednocześnie frazematyczności FR). Para przekładowa w tabeli 6 przedstawia analogiczne odpowiedniki kontekstowe w L1 i L2, których zbieżność semantyczną można przedstawić za pomocą danych leksykograficznych. *Wielki słownik języka polskiego* rozwija transland *przyganiał kocioł garnkowi* następująco: «ktoś wytyka komuś błędy, które sam popełnia» (por. Źmigrodzki 2007, online). Dla porównania przywołałyśmy translat wraz z objaśnieniem w języku docelowym: «чья бы корова мычала, а твоя бы молчала – Груб.-прост. Не тебе об этом говорить, судить. Говорится с пренебрежением, осуждением в ответ на упреки, обвинения или похвальбу того, кто сам чем-л. опорочил, запятнал себя» (Žukov 1991: 365). Mimo iż rosyjski wariant przekładowy posiada zabarwienie stylistyczne (POT) i różni się od oryginału dystrybucją komponentów (D) i ich znaczeniem (ZK) (*kocioł* – *корова*), wyrażenia w L1 i L2 pokrywają się, a więc są tożsame pod względem znaczenia asumarycznego. Tożsamość znaczenia asumarycznego porównywanych jednostek wpływa z kolei na status ich ekwiwalencji, którą w danym przypadku możemy określić mianem silnej ekwiwalencji (S_Q). Lakunarność ilustrujemy jako L (RU) = {S+D+ZK}.

Przykład BTXT-E

Tabela 7. BTXT: lekką ręką|||запросто.

K. PL	TD	P.PL	KD. PL	S/A	KD. RU	P.RU	TT	K. RU
I pewnie zapłacić za ujętego obiecali, skoro pan Janko bez targów czterdzieści kóp dać gotów *lekką ręką.	*lekką ręką	K	NEU	S	NEU	K	**запросто	И вероятно, обещали заплатить за пойманного, ежели пан Янко готов **запросто без торговли уплатить сорок коп.
		S	POT	S	POT	S		
		FR	FR_I	A	NON_FR	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, NUW	S	OR, NUW	ZS		
		D	OR	A	NOR	D		
		M	M	A	NON_M	M		
		ZK	OR	A	NOR	ZK		
P	NON_P	S	NON_P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

Lakunarność w prawym ekranie (tj. translacie – przekładzie na język rosyjski) można zapisać jako formułę: $L(RU) = \{FR+D+M+ZK\}$, przy czym FR, D, M oraz ZK są parametrami wskazującymi na asymetrię. Ustalamy znaczenie asumaryczne frazeologizmu zanotowanego w *Wielkim słowniku frazeologicznym*: «lekką ręką – rozrzutnie, beztrzesko, nierozważnie (wydawać, rozdawać)» (Lebda 2009: 106). W prawym ekranie użyto wyrazu *запросто* zamiast adekwatnego wariantu *с лёгкой руки*. Wariant ten ma jednak nieco inne znaczenie, również asumaryczne: rosyjskie *с лёгкой руки* oznacza „poprzez udany przykład, za namową. Oznacza to, że skuteczne działania osoby, grupy osób (X) są lub były gwarancją sukcesu także dla ich naśladowców” (Teliâ 2006, online) [tłum. – Y.F., W.G.]. A zatem decyzja tłumacza była trafna, a strategia polegała na świadomym wyborze asymetrii, tj. lakunarności w obrębie parametru FR, sygnalizującego przejaw frazematyczności.

Przykład BTXT-F

Tabela 8. BTXT: malowniczo zwisa|||придает им шарма.

K.PL	TD	P.PL	KD.PL	S/A	KD.RU	P.RU	TT	K.RU
Podejrzewano – nie bez podstaw – że Polakom kalikstyńska sprawa *malowniczo zwisa.	*malowniczo zwisa	K	PEJ	A	NEU	K	**придает им шарма	Подозревали – не без оснований, – что каликстинская проблема **придает им шарма, утверждали, что они остались [...].
		S	POT	A	POT, LIT	S		
		FR	FR	S	FR	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, UW	A	OR, NUW	ZS		
		D	OR	A	NOR	D		
		M	M	S	M	M		
		ZK	OR	A	NOR	ZK		
P	NON_P	S	NON_P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

Przyjrzyjmy się bliżej definicjom, które zawiera para. W przypadku L1 oraz L2 mamy do czynienia ze znaczeniami sprzecznymi: *zwisac* to „*pot.* mieć obojętny lub lekceważący stosunek do czegoś» (*SJP PWN*, online). Natomiast *шарм* – to «[...] обаяние, очарование» (*Новый словарь иностранных слов*, por. Zaharenko et. al. 2003, online). W źródłach leksykograficznych nie występuje związek wyrazowy typu *придавать особый шарм*. Dane użycie odnaleźliśmy jedynie na portalu językowym <https://soosle.ru>: *особый шарм, определённый шарм, дополнительный шарм, обладать шармом, придавать особый шарм, иметь свой шарм*. Uznajemy zatem, że mamy do czynienia z odnotowanym zwrotem, a więc frazemem. Mimo symetrii w obrębie frazematyczności najbardziej widoczna okazuje się sprzeczność znaczeniowa (ZS). Przy pomocy zwrotu *malowniczo zwisa*, autor oryginału wyraża obojętność. Powyższy związek wyrazowy zawiera konotację pejoratywną, czego nie oddaje prawy ekran. Innymi słowy, asymetrycznym okazuje się także parametr nacechowania (pejoratywny w L1 oraz pozytywny w L2). Pierwotne znaczenie zwrotu w L1 zostało znacznie zmienione w L2. Wnioskujemy zatem, że ten wariant przekładu w L2 jest błędny i nie odpowiada oryginalnemu znaczeniu zdania. Formułę można wówczas ująć następująco: $L(RU)=\{K+S+ZS+D+ZK\}$, przy czym konotacja, styl, znaczenie wspólne, dystrybucja oraz znaczenie poszczególnych komponentów są asymetryczne.

Przykład BTXT-G

Tabela 9. BTXT: na odlew|||с размаха.

K.PL	TD	P.PL	KD.PL	S/A	KD.RU	P.RU	TT	K.RU
Jeden z marta-huzów uderzył go *na odlew.	*na odlew	K	NEU	S	NEU	K	**с раз-маха	Один из мартагузов ударил его **с раз-маха.
		S	LIT, POT	A	POT	S		
		FR	FR_I	A	NON_FR	FR		
		H	NON_H	S	NON_H	H		
		ZS	OR, UW	A	OR, NUW	ZS		
		D	OR	A	NOR	D		
		M	M	A	NON_M	M		
		ZK	OR	A	NOR	ZK		
P	NON_P	S	NON_P	P				

Źródło: opracowanie własne – W.G.

Wynik ukazany w komumnie S/A otrzymaliśmy, zestawiając transland i translat, których tożsamość jest pozorna. K.PL zawiera sformułowanie *na odlew*, oznaczające uderzenie, ruch ręką „z rozmachem, gwałtownie; dawniej też: z lewej, od lewej strony” (Doroszewski 1958, online), lecz w K.RU figuruje wariant nieco bardziej współczesny – *с размаха*. Użyte przez autora sformułowanie ma wydźwięk archaiczny, przestarzały. Oznacza to, że tłumacz nie zachował stylizacji oryginału, co wpłynęło na status asymetrii wśród w/w parametrów. Mamy tu więc do czynienia ze słabą ekwiwalencją – WQ (*weak equivalence*), której, jak się wydaje, można było uniknąć poprzez zastosowanie innego wariantu przekładowego, a mianowicie *наотмашь*, oznaczającego

oddanie ciosu następująco: «размахнувшись, с силой отводя руку от себя. Ударить н.» (*Большой толковый словарь русского языка*, por. Ušakov 2014, online). Choć w przywołanym źródle nie wspomniano o oddaniu ciosu lewą ręką, zaproponowany przez nas ekwiwalent wydaje się bardziej zbliżony do stylistyki utworu (tj. L1). Porównując parę kontekstową *na odlew – с размаха* wykryliśmy asymetrię aż na sześciu poziomach: $L(RU) = \{S+FR+ZS+D+M+ZK\}$. Podobne grupy (klastry) tagów zanurzonych w tekst cyfrowy (np. w formacie *.html) pojedynczego BTXT mogą stanowić materiał dla surowca celowego służącego do przeszkolenia określonej sieci neuronowej. Naszym zdaniem kumulacja, tj. zwiększenie liczby takich grup, umożliwi optymalizację procesu takiego przeszkolenia.

Wnioski

Powyższą metodę, opisaną w rozdziale *Przykłady bitekstów A–G*, zastosowaliśmy na materiale trzydziestu BTXT. Z analizy statystycznej uzyskanych wyników można wyciągnąć wniosek: lakunarność, po pierwsze, występuje w tekście-translacie L2 systematycznie, po drugie – ma właściwości labilne, tj. jest czymś niestabilnym, niekontrolowanym. Lakunarność jako cecha labilna bitektu wyrażona jest *in statu nascendi* i oscyluje między dwoma stanami względnie skrajnymi: P1. oraz P2. Stan P1. możemy zaobserwować w sześciu ostatnich wersach (w kursywie) tabeli 10. Jest to zjawisko całkowitej/absolutnej symetrii podanych parametrów, co oznacza, że translacja jest całkowitą „nie-lakuną”. W każdym z parametrów (zob. kolumny K, S, FR, H, ZS, D, M, ZK, P w tab. 10) uwytatnia się ten brak oznaczony jako N. W tej sytuacji jest mowa o silnej ekwiwalencji i tożsamości obrazowania środków leksykalno-stylistycznych, a więc również o wysokim stopniu przekładalności utworu literackiego. Wymaga to doprecyzowania negatywnego. Jeśli istnieją utwory o wysokim stopniu przekładalności, to czy można też mówić, symetrycznie, o skali nieprzekładalności, z którą powiązane są na przykład takie zabiegi jak kompensacja? Czy istnieje zatem uniwersalna skala lakunarności dla dowolnych bitekstów? Pytania te pozostawiamy tu jako otwarte.

Stan P2. z kolei pozwala na wyodrębnienie punktów o charakterze asymetrycznym, które warunkują status lakuny (L). Asymetria najwyraźniej przejawia się w zakresie parametru *d y s t r y b u c j i* komponentów. Dystrybucja ma związek nie tyle ze zjawiskiem lakunarności, ile odnosi się do różnic wynikających z konkretnego systemu językowego. To struktury gramatyczne języków determinują określony porządek słów. Różnica w dystrybucji bazuje w konwencji. W związku z tym nie należy uważać porządku słów za dominujący parametr asymetrii. Parę frazeologizmów o tożsamym składzie leksykalnym określamy jako ekwiwalenty quasi-absolutne. Zasadnicza różnica wynika z reguł syntaktycznych, dotyczących szyku wyrazów lub użycia przyimków. Są to zatem pary o bardzo wysokim stopniu korespondencji międzyjęzykowej.

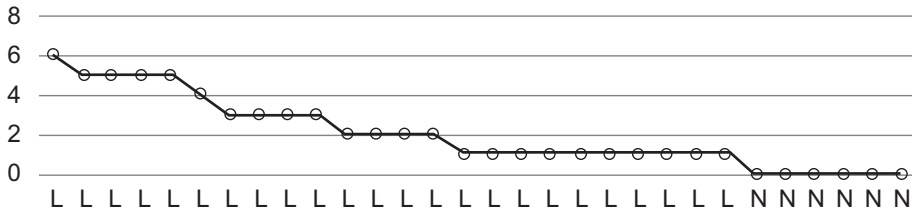
Istotnymi parametrami są przede wszystkim styl, frazematyczność, znaczenie sumaryczne i metaforyczność, które świadczyć mogą o słabej bądź silnej ekwiwalencji. Obecność lakunarności na poziomie tych parametrów jest przejawem techniki tłumaczeniowej samego tłumacza (Wajsbrota), który często rezygnował z kongruencji w obrazowaniu środków leksykalnych i stylistycznych, nie przywiązywał wagi do wy-

ekspozowanej w oryginale L1 archaizacji języka. Decyzje tłumacza wpłynęły na różnice w stopniu frazematyczności i metaforyczności badanych par bitekstowych. Wajsbrot używał kolokacji czy pozbawionych obrazowości wyrażań w sytuacji, gdy zasoby języka przekładu pozwalały na zastosowanie adekwatnych odpowiedników kontekstowych. Tym samym decyzje tłumacza miały też wpływ na znaczenie sumaryczne, które często nie odpowiada sensowi oryginału i jest bez emfazy. Poniższe trzydzieści przykładów należy odczytywać poziomo, ponieważ każdy wiersz odpowiada jednemu bitekstowi. W ostatnich sześciu – wyróżnionych – wierszach brak jest oznaczenia L: widzimy same litery N. Oznacza to, że nie wykryliśmy określonego parametru lakunarności. Ostatnia kolumna zatytułowana LP zawiera liczbę parametrów (tab. 10).

Tabela 10. Stany P1. oraz P2. Przejawu lakunarności w biteksie.

K	S	FR	H	ZS	D	M	ZK	P	LP
N	L	L	N	L	L	L	L	N	6
N	L	L	N	L	L	L	N	N	6
L	N	N	N	L	L	L	L	N	5
L	L	N	N	L	L	N	L	N	5
L	N	N	N	L	L	N	N	N	3
N	N	N	N	L	L	N	N	N	2
N	L	L	N	N	L	L	L	N	5
N	N	L	N	N	L	L	L	N	4
N	N	L	N	N	L	L	N	N	3
N	N	L	N	N	L	N	N	N	2
N	L	N	N	N	L	N	L	N	3
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	N	N	N	L	N	N	N	1
N	N	L	N	L	N	L	N	N	3
N	N	N	N	L	N	N	L	N	2
N	L	N	N	L	N	N	N	N	2
N	N	N	N	L	N	N	N	N	1
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0
N	N	N	N	N	N	N	N	N	0

Lakunarność przejawia się w liczbie parametrów od 1 do 6, przy czym skrajnym stanem (w posiadanym materiale badawczym) jest $L=6$. Można to prześledzić na wykresie (rys. 2):

Rys. 2. Liczba (od sześciu do zera) poszczególnych parametrów lakunarności (L) na trzydziestu BTXT.

Źródło: opracowanie własne Y.F.

Dla $L=6$ asymetria występuje w sześciu parametrach (por. przykład BTXT-G opisany w tab. 9), co można wyrazić w sformułowaniu: $L(RU)=\{S+F+ZS+D+M+ZK\}$. Tak drastyczna dyferencja prawdopodobnie świadczy o mylnej interpretacji przez tłumacza pojęcia w L1, tj. o błędnym odtworzeniu tego, co miał na myśli autor oryginału w L2. Zakładamy, iż wszelkiego rodzaju luki są wynikiem rozległej semantyki wyrazu w L1, a także jego nacechowania, przynależności do klasy frazemów czy też obecności przenośni oraz stylizacji językowej utworu.

Wynik dystrybucji parametrów lakunarności ilustruje rys. 3.

Rys. 3. Dystrybucja lakunarności (L) i nielakunarności (N) w obrębie parametrów A-J w L2.

Źródło: opracowanie własne - W.G.

Analizowane pary zespolone zostały zaczerpnięte z dwóch pokrewnych języków słowiańskich. Możemy stwierdzić, iż posiadanie wspólnej – słowiańskiej – osi językowej niweluje różnice między badanymi jednostkami leksykalnymi. Potwierdzeniem tego jest stan L=0 (6 przypadków); L=1 (10 przypadków); L=2 (4 przypadki). Wyższy stopień asymetrii wykryliśmy wśród innych przykładów, co prezentuje się następująco: L=3 (4 przypadki); L=4 (1 przypadek); L=5 (4 przypadki); L=6 (1 przypadek).

Rozgraniczając stosunek lakunarności L=1–2 vs. L=3–6 w proporcji 20:10 warto założyć, iż analiza tekstów tego samego gatunku w genetycznie bliskiej parze językowej da podobny wynik. W większości lakuny będą więc nieznacznie wpływać na kontekst wyjściowy oraz kształt (treść) tekstu docelowego. Ujawnienie lakunarności możliwe jest dopiero przy zestawieniu dwóch równoległych tekstów, dopiero wtedy stanowi podstawę do oceny trafności dobranych strategii i technik tłumaczeniowych.

Rozbudowana parametryzacja wsparta źródłami leksykograficznymi pokazuje, iż subtelne różnice między L1 i L2 nie zaburzają sensu oryginalnego kontekstu. Jak wspomnieliśmy, nawet rodzime kultury opisują je z inną intensyfikacją, co znajduje odzwierciedlenie w języku pisanym, stylu wypowiedzi i dystrybucji wyrazów w kontekstach.

Metoda tagowania bitekstu w ramach parametryzacji asymetrii przekładowej, a zatem również lakunarności, jest praktyką wymagającą szczegółowej oraz skonkretyzowanej lingwistycznej analizy tekstu równoległego. Należy uwzględnić przynależność jednostek do wielu parametrów, których zbieżność/rozbieżność stworzy swoisty algorytm klasyfikowania jednostek, a następnie nakreślić takie podobieństwa/różnice wśród translatemów.

Opisana metoda może okazać się przydatna w badaniach nad językiem z wykorzystaniem sieci neuronowych. Wynik analizy parametryzacyjnej bitekstu nadaje się do szkolenia sieci neuronowej, np. w celu ekscerpacji odpowiedników przekładowych, tj. potencjalnych ekwiwalentów słownikowych. Lakunę w L2 stanowią: *a.* brak parametru (lub parametrów) nośnika *i*/lub *b.* brak samego nośnika w L2 wobec oryginału (translandu) w L1. Takie braki są rozróżnialne, co oznacza że tworzą zestaw kombinacji. Lakunarność może być nie tylko skonkretyzowana za pomocą analizy parametryzacyjnej, ale również otagowana. Czyni to z lakunarności cechę modułarną, która przejawia się poprzez asymetrię stałych oraz wspólnych parametrów (np. opisane wyżej A–J) dla translandu (w L1) i translatu (w L2). Może zatem spełniać ustaloną uniwersalną funkcję, realizowaną w różnych warsztatach badawczych. W pracy Fedorushkova (2019) ustalono, że frazematyczność – o ile spełnia ustalone konkretne parametry obligatoryjne – jest właściwością modułarną wyrażoną w matematycznych składniach (tzw. *wektorach*) semantyki dystrybucyjnej tekstu. Frazematyczność jako właściwość modułarna jest więc uchwytana dla stosownych filtrów oraz może być podstawą ekscerpacji frazemów unikatowych z dowolnych – na przykład równoległych – tekstów.

Bibliografia / References

- Ahmanova, O.S. (2007). *Slovar' lingvističeskikh terminov*. Moskva: Komkniga [Ахманова, О.С. (2007). *Словарь лингвистических терминов*. Москва: КомКнига].
- Chlebda, W. (2011). *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*. W: Chlebda, W. (Red.). *Na tropach translatów: W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego: 21–43.
- Chlebda, W. (Red.). (2011). *Na tropach translatów: W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Doroszewski, W. (1958). *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. (Online) <http://doroszewski.pwn.pl> (dostęp 17.05.2021).
- Dun', N.L. (2007). Intralingwal'nye lakuny v leksičeskoj sisteme russkogo Źyka. *Visnik Sumdu. Seriá Filologíá*, 1: 135–141 [Дунь, Н.Л. (2007). Интралингвальные лакуны в лексической системе русского языка. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*, 1: 135–141].
- Fedorushkov, Y. (2018). Prolegomena do tagowania frazemów w równoległym korpusie rosyjsko-polskim (literatura piękna) w aspekcie przekładoznawczym. *Acta Polono-Ruthenica*, 23(2): 55–73. DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.2531>.
- Fedorushkov, Y. (2019). *Adaptacja warsztatu leksykograficznego do automatyzacji rozpoznawania frazemów w systemie uczącym się: na przykładzie konstrukcji werbo-nominalnych języka rosyjskiego*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza.
- Fedorushkov, Y., Jurkiewicz, D., Graliński, F. (2018). *Prolegomena do automatyzacji rozpoznawania rosyjskich frazemów werbo-nominalnych*. W: Aleksandrak, M. (Red.). *Języki specjalistyczne w lingwistyce stosowanej: między teorią i praktyką*. Z. 23: *Seria wydawnicza „Język – Kultura – Komunikacja”*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza: 107–140.
- Grabowski, Ł. (2018). *Kilka słów o formułczości z różnych perspektyw językoznawczych*. W: Pstyga, A., Kananowicz, T., Buchowska, M. (Red.). *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*. T. 7: *Frazeologia z perspektywy językoznawcy i tłumacza*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 67–76.
- Lebda, R. (2009). *Wielki słownik frazeologiczny*. Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Naukowe.
- Luk'ánova, E. (2022). *Frazeologizmy o baranah i ovcach na pol'skom Źyke*. (Online) <https://propolski.com/2020/05/04/frazeologizmy-o-owcach-baranach/> (dostęp 15.05.2022) [Лукьянова, Е. (2022). *Фраzeологизмы о баранах и овцах на польском языке*. (Online) <https://propolski.com/2020/05/04/frazeologizmy-o-owcach-baranach/> (доступ 15.05.2022)].
- Mikolov, T. et al. (2013). *Efficient estimation of word representations in vector space*. (Online) arXiv:1301.3781 [cs.CL] (dostęp 12.01.2021).
- Mykowiecka, A., Marciniak, M., Wawer, A. (2018). Metaphorical or Both? Detecting Metaphoricity in Isolated Adjective-Noun Phrases. W: Beigman Klebanov, B. et al. (Ed.). *Proceedings of the Workshop on Figurative Language Processing*. New Orleans, Louisiana: Association for Computational Linguistics, 27–33. DOI: 10.18653/v1/W18-0904.
- Ožegov, S.I., Švedova, N.Ů. (2006). *Tolkovyj slovar' russkogo Źyka: 80 000 slov i frazeologičeskikh vyraženij*. Moskva: A TEMP. (Online) <https://lexicography.online/explanatory/ozhegov/> (dostęp 12.01.2021) [Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. (2006). *Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений*. Москва: А ТЕМП. (Online) <https://lexicography.online/explanatory/ozhegov/> (доступ 12.01.2021)].
- Pęzik, P. (2018). *Facets of prefabrication. Perspectives on modelling and detecting phraseological units*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sapkowski, A. (2004). *Boży bojownicy*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA.

- Sapkovskij, A. (2008). *Bož'i voiny*. Per. s pol. J. P. Wajsbrota. Moskwa: AST [Сапковский, А. (2008). *Божьи воины*, пер. с пол. Е. П. Вайсброт. Москва: АСТ].
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*⁵. (Online) <https://sjp.pwn.pl> (dostęp 13.05.2021).
- Szerszunowicz, J. (2016). *Lakunarne jednostki wielowyrazowe w perspektywie międzyjęzykowej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Teliá, E.N. (2006). *Bolšoj frazeologičeskij slovar' ruskogo ázyka*. Moskwa: AST-Press. (Online) https://phrase_dictionary.academic.ru/2210 (dostęp 12.01.2021). [Телия, Е.Н. (2006). *Большой фразеологический словарь русского языка*. Москва: АСТ-Пресс. (Online) https://phrase_dictionary.academic.ru/2210 (dostęp 12.01.2021)].
- Ušakov, D.N. (2014). *Bolšoj tolkovyj slovar' sovremennogo ruskogo ázyka*. Moskwa: Adelant. (Online) <https://ushakovdictionary.ru/> (dostęp 12.01.2021) [Ушаков, Д.Н. (2014). *Большой толковый словарь современного русского языка*. Москва: Аделант. (Online) <https://ushakovdictionary.ru/> (dostęp 12.01.2021)].
- Zaharenko, E.N., Komarova, L.N., Nečaeva, I.V. (2003). *Novyj slovar' inostrannyh slov: 25 000 slov i slovosočetańij*. Moskwa: Azbukovnik. (Online) <http://slovari.ru/default.aspx?p=232> (dostęp 12.01.2021) [Захаренко, Е.Н., Комарова, Л.Н., Нечаева, И.В. (2003). *Новый словарь иностранных слов: 25 000 слов и словосочетаний*. Москва: Азбуковник. (Online) <http://slovari.ru/default.aspx?p=232> (доступ 12.01.2021)].
- Žmigrodzki, P. (2007). *Wielki słownik języka polskiego*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN. (Online) <https://www.wsjp.pl> (dostęp 15.05.2021).
- Žukov, V.P. (1991). *Slovar' ruskich poslovic i pogovorok*. Moskwa: Russkij ázyk [Жуков, В.П. (1991). *Словарь русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык].

Competing interests: The authors declare that they have no conflict of interests.

⁵ O słownikach skumulowanych w serwisie SJP PWN, <https://sjp.pwn.pl/o-nas>. *Słownik języka polskiego* powstał na bazie Słownika 100 tysięcy potrzebnych słów pod red. J. Bralczyka (wyd. 1: Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005).